

PUBLIKACIJOS

V. BAGDONAVIČIUS

ŽMONIŠKUMO PRIGIMTIES AIŠKINIMAS VYDŪNO VEIKALUOSE

Mūsų kultūroje Vydūnas (1868—1953) ir jo kūryba yra unikalus reiškiny. Išvaręs gilią vagą filosofijoje, dramaturgijoje, teatrinės bei koncertinės veiklos baruose, Lietuvoje jis nepritapo prie jokios idėjinės srovės ar kūrybinės grupės, nesulaukė aistringesių pasekėjų, nors jo asmenybės bei skelbtų minčių sugestija daugeliui žmonių buvo didelė. Apžvelgus pasaulio filosofinės minties kontekstą, paaiškėja, kad Vydūnas nebuvo vienišas — čia jis įsiliejo į negausią, bet savitą idealistinio humanizmo srovę, kurios pagrindinių ištakų reikia ieškoti rytietiškos, ypač indų, filosofijos šaltiniuose. Iš žymesnių tos srovės atstovų galima paminėti indų filosofą S. Vivekanandą, politikos veikėją M. Gandį, rusų kultūros korifėjus — rašytoją L. Tolstojų ir dailininką N. Reričą, iš dabar Prancūzijai priklausančios Elzaso provincijos kilusį garsų gydytoją A. Šveicerį, atsidavusį afrikiečių labui, ir kitus.

Šie pasaulyje plačiai žinomi žmonės vienas nuo kito skyrėsi asmeninėmis savybėmis, profesijomis, pasirinkta praktine veikla. Tačiau jie turėjo ir bendrumų: dirbdami kasdienį savo darbą, jie kartu buvo ir mąstytojai, gyvenimiškosios filosofijos atstovai. Tokius juos pagimdė ta pati imperializmo stadijon įžengusio kapitalizmo epocha, labai paastrėję socialiniai prieštaravimai, jų sukelta gili dvasinės kultūros krizė. Kaip išeitį iš tos krizės visi jie vieningai siūlė dvasinį žmogaus tobulėjimą, poreikių tam tobulėjimui ugdymą. Kartu jie aiškino šio tobulėjimo galimybes ir būdus. Daugiausia įtakos jiems turėjo senoji indų išmintis. Ja remdamiesi, jie kūrė savas, laiko dvasią atitinkančias filosofijos sistemas. Kiekviena tų sistemų pasižymėjo individualiais bruožais, buvo pritaikyta savo krašto ar tautos reikmėms, tačiau jų esmė buvo bendra. Ją aiškiausiai išreiškia keturios budizmą skelbiančios tiesos, kurias pripažįsta visos idealistinės indų filosofijos sistemos: yra žmogaus kentėjimas, yra jo priežastis, yra galimybė jai pašalinti ir yra būdas tai galimybei realizuoti¹.

Minėtiems mąstytojams yra bendra ne tik toji esmė, bet ir skelbiamų filosofinių principų neatsiejamumas nuo asmeninio gyvenimo ir

¹ Зг. С. Чаттерджи и Датта Д. Древняя индийская философия.— М., 1954, с. 19.

visuomeninės veiklos. Visų jų konkretūs darbai buvo ne tik didelis įnašas į savo krašto ar tautos socialinį gyvenimą, kultūrą, bet ir svarbiausi jų filosofijos argumentai, svarus įrodymas, kad galima praktiškai realizuoti jų skelbtas tiesas apie individualų žmogaus tobulėjimą, kuriame, jų nuomone, slypinti pati didžiausia galimybė visoms socialinėms blogybėms įveikti. Nors šio tobulėjimo pagrindas bei jo teikiamos galimybės traktuojamos idealistiškai, tačiau jame esama realių psichologinių bei filosofinių momentų, kurie neprieštarauja ir materialistinei pasaulio bei žmogaus sampratai. Juos daugiausia sąlygoja panteistinis ar panenteistinis pasaulio struktūros aiškinimas, kurio esmė taip pat paimta iš indų filosofijos.

Indiškoji išmintis buvo labai reikšmingas, bet ne vienintelis Vydūno filosofijos šaltinis. Prie jos mūsų mąstytojas atėjo, pirmiau susipažinęs su kai kuriomis XIX a. pabaigos vokiečių filosofijos koncepcijomis bei klasikine vokiečių filosofija. 1896—1898 metais Greifsvaldo, 1899—Halės bei 1900—1902 metais Leipcigo universitetuose laisvo klausytojo teisėmis, be kitų dalykų (kalbų, istorijos, literatūros, meno istorijos), jis studijavo ir filosofinius — filosofijos istoriją, gamtos, kultūros, religijos filosofiją, sociologiją. Ten jis klausė išymių to meto Vokietijos filosofų idealistų V. Šupės, J. Rėmkės, V. Vunto, J. Folkello paskaitų². Ypač didelį poveikį jaunam Vydūnui padarė susitikimas su Greifsvaldo profesoriumi, vienu ryškiausių imanentinės filosofijos atstovų V. Šupe, kurio sąmonės koncepcija buvo labai reikšminga tolesnei besiformuojančio filosofo pasaulėžiūros raidai. „Iš filosofškų jo aiškinimų apie sąmonę kaip gyvybės esmę išauginau visą savo gyvenimo ir pasaulio supratimą“, — sakė Vydūnas³.

Atvykęs į Leipcigą, jaunasis mąstytojas čia randa aktyviai veikiančią Vokietijos teosofų draugiją ir į ją įstoja⁴. Pagrindinis teosofų skelbiamų idėjų bagažas buvo pririmitas iš indiškųjų šaltinių ir kiek papildytas prie jų priderintomis kai kuriomis antikinės filosofijos (ypač pitaigorizmo, platonizmo, neoplatonizmo), krikščionybės mistikų bei naujųjų laikų europietiško idealizmo idėjomis. Tad, susipažindamas su teosofija, Vydūnas susipažino ir su svarbiausiais indų filosofijos postulatais. Toji pažintis jį labai paveikė. Jis jautėsi radęs „lyg patvirtinimą to, kuo jau iš vaiko dienų domėjosi“⁵, ką sužinojo iš neokantininkų V. Šupės ar J. Rėmkės paskaitų bei veikalų. Gilindamasis į teosofų keliamą problematiką, Vydūnas pasinėrė į pirminius indų filosofijos šaltinius, kurių pagrindiniai teiginiai vėliau tapo jo filosofijos branduoliu.

Teosofų, indų filosofijos bei tuometinių vokiečių mąstytojų idėjos jaunąjį Vydūną patraukė neatsitiktinai. Jau nuo vaikystės pasireiškė

² Žr. Vydūnas. Atsiminimai ir svarstymai tikybos atžvilgiu. — Kn.: Atolo metraštis. Melburnas, 1954, p. 149; Šemerys S. Vydūno gyvenimas. — Kn.: Aukuras. Klaipėda, 1937, p. 48.

³ Cit. iš: Šemerys S. Vydūno gyvenimas. — Min. veik., p. 48.

⁴ Žr. Zur Geschichte der Theosophischen Gesellschaft in Deutschland. — Mitteilungen der Theosophischen Gesellschaft in Deutschland, 1967, Nr. 3, S. 36.

⁵ Vydūnas. Atsiminimai ir svarstymai tikybos atžvilgiu. — Min. veik., p. 150.

jo stiprūs polinkiai abstrakčiam mąstymui, dėmesys savo vidinėms būsenoms, įvairiems aplinkos reiškiniams. Ypač daug visokių abejonių kėlė tikėjimo klausimai, šventraštis, kuriuo iš pradžių jis gerokai nusivylė, nes maža jame rado šventumo ir daug nesuprantamų, nelogiškų, prasišlenkiančių su dorove, netgi žiaurių dalykų. Dar prieš tai, tėvo ir motinos paveiktas, religingumą jis buvo susiejęs su tauriausiu žmoniškumu, dorumu, dvasingumu. Mąstydamas jis priėjo išvadą, kad Bibliją reikia suprasti ne paraidžiui, o simboliškai, joje aprašytiems dalykams suteikiant gilesnę, tikrai šventą, sudvasintą prasmę. Tokiam vaiko samprotavimui pritarė ir tėvas, kurio mąstymas, anot paties Vydūno, „vis kreipėsi į gilesnius tikybinius klausimus“⁶. Būsimasis mąstytojas anksti įniko į teologijos, krikščionybės istorijos veikalus, susidomėjo ikikrikščioniškais germanų, graikų, romėnų, persų ir kitų senovės tautų tikybiniais padavimais. Ypač jį užvaldė viename krikščionybės istoriko J. Kurco (Kurtz) veikale išdėstyta mintis apie dievo imanentiškumą bei transcendentistiškumą — buvimą visur ir virš visko. Ypač svarbi jam buvo dievo imanentiškumo idėja, kuria remdamasis jis aiškino žmogaus dvasinę prigimtį, pasireiškiančią didesniu ar mažesniu sąmonės šviesumu. Tas sąmoningumas esąs „dvasinio gyvumo ypatumas“, kurį žmogus gali išreikšti tuo, kas rodo didžiausią jo žmoniškumą. To žmoniškumo esmė geriausiai atsiskleidžianti dorovėje. Tokį įsitikinimą jam vis labiau stiprino tolesnės studijos, susipažinimas su teosofija, indų filosofija, įvairių tautų religijomis⁷.

Žmoniškumo esmei, jo reikšimosi ypatumams atskirame žmoguje ar jo santykiuose su kitais individualiais bei pasauliu nagrinėti bei aiškinti Vydūnas paskyrė didžiąją filosofinės ir grožinės kūrybos dalį. Studijų metu susikristalizavę pagrindiniai žmoniškumo sampratos bruožai beveik nesikeitė. Šio šimtmečio pradžioje skaitytuose pranešimuose, paties 1905—1907 m. leistame žurnale „Šaltinis“ ir 1907—1908 m. pasirodžiusiuose traktatuose „Slaptinga žmogaus didybė“, „Visatos sąranga“, „Mirtis ir kas toliau“, „Žmonijos kelias“, „Likimo kilmė“ išdėstyti svarbiausi žmoniškumo esmės postulatai liko tie patys ir jau po antrojo pasaulinio karo rašytame traktate „Tauresnio žmoniškumo užtekėjimas“ bei pasakutiniuose skelbtuose ir neskelbtuose straipsniuose. Žinoma, per tą ilgą laiką keitėsi šios sampratos dėstymo pobūdis, filosofiskai brandesnė darėsi jos argumentacija.

Žmoniškumo reiškinys Vydūnui neatsiejamas nuo pasaulio struktūros bei jo evoliucijos. Žmogus yra tarsi miniatiūrinis visatos modelis, mikrokosmas, kuriame yra visi tos visatos elementai, visos joje pasireiškiančios jėgos. Jis yra ir aukščiausia pakopa pasaulio evoliucijoje. Jo esmę sudaro ne paprasta visatos elementų suma, o nauja kokybė, per individualią „ašainę“ sąmonę pasireiškianti savo dvasinio pasaulio suvokimu, sugebėjimu pakelti save virš regimo materialaus pasaulio. Tai

⁶ Ten pat, p. 143.

⁷ Ten pat, p. 146—150.

nerieškia, kad žmogus turi atsieti save nuo žemiško gyvenimo, nuo gamtos, kad, to nedarydamas, jis susidvejintų. Tokio susidvejimo negali būti, nes pasaulis, visi jo objektai yra dvasinės prigimties, dvasinio absoliuto involiucijos — išsiskaidymo iš nepažintos dvasinės vienovės į palaiptui tą dvasingumą pažįstančią materialią įvairovę — reiškinys. Evoliucija ir yra tas ilgas savo dvasinio pasaulio suvokimo procesas. „Iš nežinomos vienybės pareina visa, traukiasi per sapnuotąją daugybę ir grįžta į žinomąją vienybę“⁸, — taip Vydūnas aiškina involiucijos ir evoliucijos esmę. Šis aiškinimas labai aiškiai susisieja su indų vedantos filosofinėje sistemoje išdestyta panenteistine visatos raidos koncepcija.

Tad visata esanti dvasinio absoliuto, arba metafiziškai suprantamos visuotinės sąmonės, reiškimosi sfera. Jos evoliucija būtinai vedanti į tobulėjimą, reiškianti visų jos objektų nuolatinį sąmonėjimą, grįžimą į dvasios šviesą, slegiančio materialumo, arba nesąmoningumo, įveikimą. Pasiektos evoliucijos pakopos atspindinčios dabartinėje pasaulio struktūroje, įvairiose jo sferose⁹. Žemiausioji, pradinė, pakopa — negyvoji materija, kurioje sąmoningumas beveik neižiūrimas. Žmoguje jai atstovauja kūno medžiaga. Kita sąmonėjimo pakopa yra tarsi miego būseną, kurią išreiškia gyvybės jėga. Grynu pavidalu gamtoje tą jėgą ikūnija augalija. Tolesnę sąmonėjimo pakopą išreiškia gyvūnų pasaulis, kuriam būdinga rūšinė sąmonė ir aktyvumas, instinktų vyravimas. Žmoguje tai pasireiškia įvairiais geidimais, troškimais, primityviais jausmais, aistromis. Tai pati veikliausia, skvarbiausia, labai daug iš žmogaus reikalaujanti, jį stipriai užvaldanti, įvairias komplikacijas sukelianti sfera. Aukščiausia materialiam pasaulyje yra proto, minčių reiškimosi sfera. Primityvus protavimas jau pastebimas gyvūnų pasaulyje, tačiau tai nėra esminis šio pasaulio bruožas. Tai specifinis žmogaus bruožas, rodąs per ilgaamžę evoliuciją pasiektą didelę jo galią, leidžiančią veikti kryptingai, pažinti pasaulį ir pagal savo reikmes jį tvarkyti, kurti kuo palankesnes gyvenimo sąlygas. Protas yra subtiliausia materialaus pasaulio sfera, tačiau ja neapsiriboja nei visatos sąranga, nei jos evoliucija, nei žmoniškumo esmė.

Apimdamas visas keturias minėtas materialias sferas, žmoniškumas jose ne ištirpsta, o iškyla virš jų, sudarydamas dar aukštesnę sferą, kuri priklauso ne materialiam, o dvasiniam pasauliui. Viena būdingiausių tos sferos apraiškų — savęs paties suvokimas, arba savimonė, kuri per visą žmogaus gyvenimą, visose aplinkybėse ir būsenose išlieka ta pati. Augdamas ir stiprėdamas, sendamas ir silpnėdamas keičiasi žmogaus kūnas, nevienoda būna sveikata, labai nepastovūs geismai, norai, aistros, įvairiausios užplūsta mintys, bet žmogus visuomet išlieka tuo pačiu aš. Tasai aš integruoja visą žmogaus gyvenimą ir veiklą, yra jo asmenybės šerdis. Dvasingumas žmoguje reiškiasi ir jo išmintingumu, subtilia intuicija, dorumu, sąžine, meile, mokėjimu nugalėti egoizmą,

⁸ Vydūnas. Žmonijos kelias. 2-as leid.— Tilžė, 1914, p. 29.

⁹ Žr. Vydūnas. Visatos sąranga.— Tilžė, 1907; Vydūnas. Slaptinga žmogaus didybė.— Tilžė, 1907.

aukotis kitų labai, sugebėjimu jausti ir kurti gerį ir grožį, siekti harmonijos ir tobulumo. Taip beveik visas socialinės žmogaus prigimties savybės Vydūnas priskiria metafiziniam dvasingumui, einančiam iš aukščiausiojo absoliuto.

Neigdamas tai, kad dvasinė žmogaus esmė yra ilgaamžio biologinio ir socialinio vystymosi rezultatas, mąstytojas remiasi ontogenezės ir filogenezės procesais, kurie, anot jo, kaip tik parodą, jog žmogui ir žmonijai iš prigimties yra būdingas tiesioginis, intuityvus savo dvasinės kilmės pajautimas. Tas pajautimas yra stipriausias pirmaisiais vaikystės metais, kai maža tereiškia kūniškumas ir aistros, kai be didesnių pastangų sugebama susikaupti, kai ypač jautriai reaguojama į visus aplinkinius vyksmus. Vėliau, bręstant kūnui, vis labiau įaugama į laiką ir erdvę, vis daugiau pasiduodama daiktų pasauliui. Su visu tuo pamažu blanksta savojo dvasinio gyvumo pajauta. Žmogus ima tapatinti save su kūnu, pasiduoda norams, aistroms, geiduliams, kurie, biologiškai bręstant kūnui, stiprėja, aktyvėja. Visa jo veikla tampa materialia, daiktiška, pajungta kūniškiems pomėgiams, žemiškiems norams. Dvasiniai poreikiai pasitraukia į antrą vietą, įgauna gana paviršutinišką pobūdį ar net visai pamirštami. Dėl to žmoguje atsiranda visų jame veikiančių jėgų disharmonija, kyla daugelis vidinių kolizijų, konfliktų su aplinkiniu pasauliu, kitais žmonėmis.

Kadangi tokia dvasios atrofija būdinga daugeliui žmonių, visuomenėje vis mažiau reiškiasi žmoniškumas, svetimėja tarpusavio santykiai, įsigali daiktų kultas, savo galios netenka dvasinė kultūra. Iš to kyla visos socialinės blogybės. Į pačias socialines sąlygas Vydūnas neatsižvelgia. Jo manymu, labai svarbu, kad žmogus visą laiką jaustų savo dvasinį pradą, jį nuolat stiprintų, tobulintų. Vydūno siūlomas tobulėjimo būdas esminiais bruožais sutampa su visose idealistinėse indų filosofijos sistemose rekomenduojamu individo vadavimosi iš dvasinės vergovės būdu. Ypač daug ką mąstytojas čia pritaikė iš vienu svarbiausių induizmo šventraščių laikomos „Bhagavad Gytos“, kurią pats išvertė į lietuvių kalbą.

Pagrindinis žmogaus tobulėjimo principas yra įveikti karma — savo ankstesniais poelgiais jau susikurtą priklausomybės nuo grynai žemiškų dalykų naštą. Tai įmanoma pirmiausia pažįstant save, suvokiant savo dvasinį gyvumą, atsikratant savęs sutapatinimo su žemiškaisiais biologiniais reliktais (kūnu, gyvybe, aistromis), kurie tesą tik priemonės tikrajam, t. y. dvasiniam, aš reikštis. Pasiekus tokį žinojimą, būtina juo vadovautis kiekviename žingsnyje: rūpintis kūno sveikata, valdyti norus ir aistras, siekti harmonijos minčių pasaulyje, kuris dažnai būna chaotiškas. Visa tai parengs žemiškąsias sferas tarnauti dvasinėms reikmėms, padės išsivaduoti nuo prisirišimo prie daiktiškumo. Ypač svarbu doras, taurus elgesys, su dideliu atsidavimu atliekami geri darbai. Visa tai darydamas, žmogus leis savyje išigalėti iš dvasinio absoliuto einančioms kuriančiosioms galioms ir taip harmoningai įsijungs į dvasinę pasaulio evoliuciją.

Žmonių dauguma, skendinti nežinojime, sutapatinti save su materialiu pasauliu, kuria bedvasę daiktinę kultūrą, civilizaciją, teikiančią nemažą komforto, bet nesuteikiančią tikro pasitenkinimo ir laimės. Dabartinį žmonijos raidos etapą Vydūnas lygina su kūnišką brandą pasiekusio žmogaus gyvenimo metais. Visi jo pasiekimai moksle, intelektualinių galių suklestėjimas, civilizacijos laimėjimai rodą žmonijos praktiškumą, stiprų prisirišimą prie daiktiškumo, analogiškai subrendusio žmogaus praktiškumui, pasinėrimui į labai žemiškus rūpesčius. Mūsų laikų žmonija daug nustojusi dvasinės kultūros srityje, daug menkiausiai tesu-vokianti savo tikrąją, t. y. dvasinę, būtį, kurios pajautimas buvęs daug gyvesnis gilioje senovėje. Ją žmonija išreiškusi religijomis, kuriomis būdavęs parodytas įvairių tautų atsidavimas savaip įsivaizduojamam dvasiniam absoliutui. Visuose tikėjimuose jis būdavęs tas pats, tik iš-reikštas skirtingais vaizdiniais. Tie ryškesniu dvasingumu pasižymintys žmonijos amžiai esą analogiškai žmogaus vaikystei, kai jis yra ne toks praktiškas, bet daug jautresnis dvasinio pobūdžio reiškiniams.

Dabartinis pasidavimas daiktiškumui leidžia įsigalėti griauančioms visatos galioms, kurios nešančios žmonijai nelaimės, karus. Tačiau ir tos galios einančios iš dvasinio absoliuto, yra vienas evoliuciją skatinančių veiksnių. Jos sukelia žmonijai skaudžių pasekmių, kančių, kurios skaidrina sielą, stiprina dvasinės šviesos ilgesį, stimuliuoja veržimąsi į ją. Tačiau jos nėra fatališkos — dėl savo nežinojimo, dėl nesistengimo ugdyti kuo tauriausią žmoniškumą jas pasirenka pati žmonija. O galėtų pasirinkti kitą — žmoniškumo ugdymo, dvasinės kultūros puoselėjimo — kelią, kuriuo einant būtų sudaryta sąjunga su šviesiomis kuriančiomis galiomis, lengvinančiomis dvasinę žmogaus evoliuciją, suteikiančiomis žmogui ir žmonijai laimę bet kuriame evoliucijos etape. Tad vienas svarbiausių dabarties uždavinių — susiorientuoti materialinių ir dvasinių vertybių hierarchijoje, materialinę kultūrą subordinuoti dvasinei, ypatingą dėmesį skirti asmenybės ir visuomenės tauresnio žmoniškumo ugdymui. Taip teigdamas, Vydūnas įsijungia į gretas tų mąstytojų, kurie žmonijai perspektyvų kelią mato naujo tipo kultūroje, sintezuojančioje Rytų dvasinės kultūros pasiekimus ir Vakarų civilizacijos laimėjimus.

Vydūno skelbtos idėjos, kaip savita ryškų rytietišką atspalvį turinti idealizmo atmaina mūsų filosofinės minties istorijoje, šiandien idomios pažintine prasme. Savo esme jos tolimos materialistiniam, tuo labiau marksistiniam pasaulio raidos bei socialinių reiškinų aiškinimui. Jų negalima pagrįsti mokslo duomenimis. Pats mąstytojas tokio pagrindimo ir nelaiškė būtinu, nes, sekdamas idealistine indų filosofija, tikėjo žmogui, kaip dvasinei, o ne biosocialinei būtybei, turinčiai įgimtą intuityvaus savęs ir pasaulio pažinimo galią, kurią reikia stiprinti ne tiek įgytomis žiniomis, kiek dvasiniu susikaupimu ir doru gyvenimu¹⁰. Dėl grynai idealistinio pagrindinio filosofijos klausimo traktavimo, mokslinio

¹⁰ Žr. Vydūnas. Apsišvietimas.— Tilžė, 1909.

pažinimo vaidmens sumenkinimo, vietomis gana ryškių fideistinių momentų Vydūno idėjos negali turėti pozityvią pasaulėžiūrinę reikšmę. Tuo atžvilgiu į jas būtina žiūrėti itin kritiškai. Tačiau jose yra ir kai kurių vertingų, su realia žmogaus būtimi susijusių momentų, kurie yra svarbūs etikos (ypač individualiosios) požiūriu. Tokiais momentais laikytini dėmesys subjektyviam individo pasauliui, jo santykiškai savarankiško vaidmens, pastangų ugdyti vidinę kultūrą iškelimas. Ypač vertingi samprotavimai apie orientacijos materialinių ir dvasinių vertybių atžvilgiu svarbą, apie žmoniškumui pragaistingą daiktų kultūrą, materialinės naudos suabsoliutinimą. Visi šie Vydūno pabrėžti momentai labai aktualūs dabartinėmis mokslo ir technikos revoliucijos sąlygomis, kurios reikalauja iš žmogaus didelės dvasinės kultūros, būtinumo nepamiršti K. Markso iškelto svarbiausio komunistinės visuomenės tikslo — „žmogaus jėgos vystymo, kuris yra savitiksliis, tikroji laisvės karalystė“¹¹.

Tačiau reikia kritiškai žiūrėti ir į tuos momentus. Vydūnas, kaip ir mūsų minėti jo tipo mąstytojai humanistai, pervertino ir netgi suabsoliutino žmogaus dvasinio tobulėjimo reikšmę, laikydamas jį beveik vienintele priemone visoms socialinėms problemoms spręsti. Skaudžiai reaguodamas į kapitalizmo pagimdytas negeroves, ypač į žmogaus dvasios pavergimą, moralės smukimą, jis buvo nepagrįstai optimistiškai įsitikinęs, kad visus tuos iš tikrųjų nepagydomus kapitalizmo negalvimus esą galima įveikti, ugdant atskiro žmogaus ir žmonijos kultūrą, priešiskai žiūrėjo į pačios išnaudotojiškos santvarkos panaikinimą revoliucija. Nors ir būdamas kritiškai nusiteikęs buržuazinės tikrovės atžvilgiu ir teigdamas, jog „socializmas bus žmonijos ateities forma“, Vydūnas kartu įsakmiai pabrėžė, kad „jį prieisime tik žmogaus gerėjimu“¹². Neatsižvelgdamas į objektyvius visuomenės vystymosi dėsnius, jis negalėjo suvokti, jog tikras ir laisvas „žmogaus gerėjimas“ įmanomas tik panaikinus klasinę visuomenę ir kuriant socializmą, o su juo ir — realias prielaidas visapusiškam asmenybės tobulėjimui. Taigi esminiais socialiniais klausimais Vydūnas iš dalies apsiriboja buržuazine ideologija, nors jo kelti žmogaus vertę išaukštinantys idealai daug kur peržengė jos ribas. Čia ir slypi tikroji humanistinė jų vertė, aktuali ir mūsų dienomis.

Tokius momentus, mūsų manymu, reikėtų turėti galvoje, skaitant ir čia pirmą kartą publikuojamą, jau po antrojo pasaulinio karo rašytą Vydūno straipsnį. Jame atsispindi svarbesni mūsų aptarti mąstytojo aiškintos žmoniškumo sampratos bruožai. Straipsnio mašinraštis su autoriaus korektūriniais pataisymais yra saugomas LTSR Literatūros muziejuje. Su pluoštu kitų neskelbtų Vydūno straipsnių muziejui jį padovanojo mąstytojo bičiulis, žinomas baltistas ir slavistas, Berlyno Humbolto universiteto profesorius Viktoras Falkenhanas.

¹¹ *Marksas K. Kapitalas.*— V., 1959, t. 3, p. 745.

¹² *Vds. [Vydūnas]. Socializmas.*— Darbymetis, 1921, Nr. 4, p. 19.